

Культура II

10-25-2025

Тиждень #8

Лекція #16б:

Кіномистецтво: 1921-1933
(початок – прозірки 37)

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Лекція #16:

Кіномистецтво
ст. 80 – 83.

Лекція #17:

Кіно в Україні після 1930-их років
ст. 84 – 89.

Виконати:

Написати відповіді на питання 1-8 на ст. 88-89, «Закріплення», в книжці *Культура II*.

КІНОМИСТЕЦТВО

Кіно (кінематографія) — вид зорового мистецтва. Створення доброякісного фільму вимагає великої технічної вмілості, багатої творчої уяви і глибокого обдумання багатогранних аспектів процесу знімання фільму. Успіх фільму полягає у тому, чи зміг він зворушити, або й заповонити глядачів своїми картинами й розповіддю.

Українська кінематографія вирізняється традицією ставити особливий наголос на мистецький бік фільму. Тому українці можуть похвалитися гарною кількістю кінорежисерів, які створили фільми високої мистецької вартости. А в 1960-их і 1970-их роках розвивалося унікальне українське "поетичне кіно", як вияв питоменної української схильности перетворити все у мистецький твір.

ПОЧАТКИ

Кіно в Україні з'явилося, коли тільки воно почало народжуватись в світі. У 1893 р. винахідник Йосиф Тимченко створив в Одесі фільмовий апарат "стробоскоп", що знімав і висвітлював "живі картини". Але царський уряд відмовився видати патент на винахід Тимченка. Через два роки після нього брати Люм'єр створили у Франції подібний, але більш досконалий апарат — кінематограф, який і дав початок розвитку фільму. В Україні вже наступного року познайомились з тим апаратом і почали показувати фільми, привезені з Франції, а також і короткі фільми власної продукції.

Перший повнометражний український фільм "Облога Запорожжя" (про боротьбу отамана Сірка з татарами) з'явився у 1912 р. Його підготував Данило Сахненко, який ще молодим хлопцем опанував кінотехнікою, працюючи для одного французького кінопідприємства. У наступних роках було створено кілька приватних кіностудій і знято фільми з виступами популярних українських театрів. А в роки української незалежности (1918-1920) було створено державну кіностудію "Українфільм", яка зняла кілька документальних фільмів про події тих пам'ятних років.

1920-і РОКИ: ПЕРІОД НІМОГО КІНО

Розвиток українського кіно значно поживавився з 1920-их рр., вже за советської влади. Комуністи вважали фільм потужним засобом впливу на людей. Тому держава підтримувала розвиток кінематографії і міцно тримала всю кіноіндустрію у своїх руках. А талановиті українські кінематографісти використали щедрю підтримку держави як нагоду піднести українське кіно на

такий рівень, щоб він здобув популярність та визнання і в себе вдома і за кордоном.

У 1920-их рр. Україна випереджала інші республіки СРСР по кількості випущених фільмів. В середньому за рік вона випускала 15-20 повнометражних і майже стільки ж короткометражних фільмів. В Одесі, Києві та Ялті (Крим) були створені кіностудії. Київ серед них став центром кінематографії, своєрідними українським Голівудом. Кіномистецтво привернуло увагу таких талановитих режисерів як Олександр Довженко, Іван Кавалерідзе та Петро Чардинін. Чимало акторів сцени здобуло ще більшу славу виступаючи на екрані (Амвросій Бучма, Наталя Ужвій, Віктор Добровольський та інші).

Більшість фільмів мала пропагандивне спрямування, тому мистецька вартість їх невисока. Але, створено тоді також фільми, які належать до кращих зразків німого кіна. Провідну позицію займала модерністська течія. Українські режисери були схильні до експериментування, а також будували на мистецько-технічних досягненнях і знахідках європейських кінорежисерів. Такими творчими знахідками були в той час: монтаж (швидка зміна сцен, комбінація масових сцен з одноосібними), прискорена або сповільнена зйомка та ін. На жаль, надмірне захоплення технічно-мистецькою стороною не раз приводило до занедбання змісту.

Найвизначнішими фільмами 1920-их років були ті, що мали історичну тематику або базувались на творах українських письменників. До них належать (усі ще німі): фільми І. Кавалерідзе "Злива" (на мотиви Шевченкової поеми "Гайдамаки"), "Перекоп" і "Коліїщина", фільми П. Чардиніна "Тарас Шевченко", "Тарас Трясило" й "Укразія", та фільми О. Довженка "Звенигора", "Арсенал", "Земля", "Іван". Майже всі ці фільми зазнали гострої критики з боку радянських властей за своє "націоналістичне спрямування", "формалізм" і "недостатню увагу до комуністичного виховання населення".

*Кінорежисер
Олександр Довженко*

ОЛЕКСАНДЕР ДОВЖЕНКО (1894-1956)

Окреме місце в історії української кінематографії належить Олександрові Довженкові. Він увійшов в історію світового кіномистецтва, як один із найбільших кінорежисерів усіх часів. Його фільми становлять дуже важливий крок у розвитку кіномистецтва, а деякі з них вважаються шедеврами, на яких вчаться студенти кінематографії до теперішнього часу.

У 1920-их роках він працював директором кіностудії в Одесі. Створив ряд високоякісних фільмів, серед яких:

Кадр з фільму "Земля".

хідливість в створенні різноманітних ефектів за допомогою нестандартного освітлення, викривлення картин тощо.

Земля вважається найвищим досягненням Довженкової творчості. Міжнародне журі два рази (у 1958 і 1968 рр.) зараховувало "Землю" до 12 найкращих фільмів за всю історію. "Земля" чарує глядачів своїми чудовими картинами української природи. Щоправда, у фільмі прославляється колективізація — створення колгоспів і насильне залучення в них селян. Негативно показані і ті люди, що противились колективізації. Але разом з тим Довженко оспівує красу та багатство української землі й поринає у вічні питання про життя і смерть, народження й любов. Ця друга сторона фільму спонукала большевицьку цензуру заборонити фільм недовго після його появи. Для них

Наталія Сумська.

"Земля" була надмірно лірична і філософічна. Натомість міжнародні знавці кіномистецтва цінять "Землю" за те, що в ній Довженко блискуче поєднав загальнолюдські і вічні мотиви й проблеми зі своїм рідним глибоко-національним світосприйманням.

Довженко був змушений знімати багато фільмів на тему боротьби комуністів за владу в Україні та їх зусилля для побудови комунізму. Але він старався у кожному своєму фільмі пробудити любов до української землі, гнів за терпіння, які мусів зносити український народ та віру у могутні сили українського народу. Тому з часом деякі його фільми заборонено було далі показувати через їх "націоналістичний зміст", а самого Довженка примусили переїхати до Москви,

Звенигора має характер поетичної розповіді про життя українського народу впродовж його бурхливої історії. Разом із цим Довженко зображає різні типи українців, насміхаючись над тими, хто не стояв на боці більшовиків.

Арсенал — гостропропагандистський фільм про події в Україні в час більшовицької боротьби проти УНР. Вартість фільму в його експресіонізмі. Довженко застосовує велику вина-

де він прожив до смерті. У Москві Довженко підготував такі фільми, як "Щорс" та "Аероград", які зачисляються до найвидатніших фільмів советського кіно. Під час Другої світової війни Довженко зняв кілька документальних фільмів про воєнні події в Україні.

Пояснення слів

випуск — production, issue
кінематографія — cinematography
кінорежисер — movie director
німе кіно — silent film
схильність — disposition
шедевр — masterpiece

знімати (фільм) — to film
кіно — film
маштаб — scale, scope
розвага — entertainment
тракувати — to treat

Закріплення 12

1. Коли вперше з'явилося кіно в світі? Коли вперше з'явилося воно в Україні? 2
2. Якого характеру була більша частина фільмів, створених під владою більшовиків? 2
3. Які "провини" найчастіше закидувала офіційна советська критика українським кінорежисерам? 2
4. Хто вважається найбільшим українським режисером в історії українського фільму? Назвіть найвідоміші його фільми. 3
5. Який український фільм признало міжнародне журі одним із 12 найкращих фільмів за всю історію кіно? Чому цей фільм так імponує чужим глядачам? 3

Вправа — дослідження

Пошукайте в американській енциклопедії або книжці з історії світового кіно, що пишуть чужі автори про визначного українського кінорежисера, Олександра Довженка. Коротко перекажіть своїми словами головні інформації, подані там, про Довженка. Особливо зверніть увагу, що говориться про національне походження Довженка, його місце і ролі в історії кіно, про окремі його фільми.

1. Джерело (назва книжки або енциклопедії, з якої інформації взяті).
2. Що пишуть у цьому джерелі про життя та діяльність О. Довженка.
3. Які фільми О. Довженка згадуються у цьому джерелі.
4. Як автор оцінює фільми О. Довженка.
5. Авторова оцінка ролі Довженка в історії кіно. В чому, на думку автора, полягає геніяльність О. Довженка як режисера.

КІНО В УКРАЇНІ ПІСЛЯ 1930-их РОКІВ

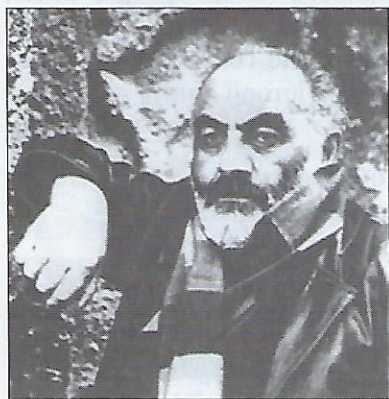
УКРАЇНСЬКЕ КІНО 1930-их до 1950-их рр.

Советський наступ на українську культуру в 1930-их роках включав також і кінематографію. Ряд кінорежисерів, сценаристів, операторів й акторів було зліквідовано або усунуто з праці. Довженка змусили переїхати до Москви, а іншим режисерам наказали покінчити з всяким новаторством. Значно скоротився випуск українських фільмів.

Кінорежисери були змушені творити фільми в дусі "соціалістичного реалізму". У них фальсифікувалось минуле України, прославлялись більшовицькі герої, очорнювалось провідників та учасників боротьби за незалежність України. Фільми мали низьку мистецьку вартість. Навіть пізніші Довженкові фільми вже не мали тієї чарівності й майстерності, як у його ранніх фільмах. В ті роки українське кіно зазнало майже повної руїни — якісно та навіть у кількості випущених фільмів. Із того періоду можна хіба тільки виділити фільми талановитого режисера Ігоря Савченка: "Богдан Хмельницький", "Вершники", "Тарас Шевченко". Але й вони спотворені величанням всього російського. Савченко творив свої фільми у формі героїчних епопей.

Під час Другої світової війни та відразу після неї випущено багато фільмів на воєнні теми. Великої вартости вони собою не уявляли; багато з них були звичайною пропагандистською "агіткою". Натомість фільм "Райдуга", створений на Київській кіностудії режисером Марком Донським, про трагедію українського села в час німецької окупації, здобуло міжнародної слави. В Америці "Райдугу" навіть відзначено як найкращий закордонний фільм року.

УКРАЇНСЬКЕ КІНО ВІД ПОЛОВИНИ 1950-их до 1990-их рр.

Сергій Параджанов.

Після смерти Сталіна прийшла в ССРСР "відлига". Українське кіно почало в дечому відроджуватись. Збільшено випуск українськомовних фільмів, кінорежисерам дозволено більшу творчу свободу.

Найвидатнішим українським фільмом 1960-их років був фільм "Тіні забутих предків" за повістю Михайла Коцюбинського. Знімав його талановитий вірменський режисер **Сергій Параджанов** з участю українця Юрія Ілленка. Чарівність фільму полягає в його барвистому зображенні гуцуль-

ського життя, фольклору та стародавніх традицій на лоні прекрасної природи карпатських гір. Усе це підсилює надзвичайна кольоритність картин, що проходять в імпресіоністській манері. Фільм здобув велике признание серед знавців та любителів фільму в світі й був нагороджений на кінофестивалях у Римі, Греції й Аргентині.

Кадр з фільму "Тіні Забутих Предків".

одночасно вони оповиті глибоким духом давніх українських вірувань і традицій. У 1960-их і на початку 1970-их років вони відіграли чималу роль в поживленні української культури, десятиліттями придушеної вузькими рамками соцреалізму. Більша частина фільмів Ілленка та фільмів інших кінорежисерів з сильним національним змістом було заборонено показувати по кінотеатрах.

Великою мистецькою вартістю відзначаються фільми **Леоніда Осики**,

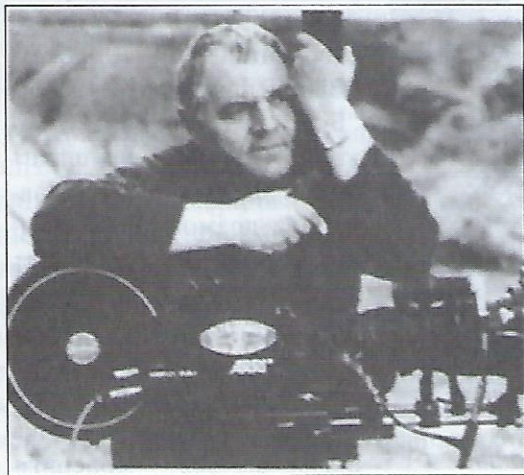
Актор Богдан Ступка у фільмі "Чорна Рада".

Інші визначні здобутки українського фільму в ті роки — це новаторські фільми **Юрія Ілленка**, створені в 1960-70 роках: "Вечір на Івана Купала", "Білий птах з чорною ознакою", "Криниця для спраглих", "Лісова пісня. Мавка" (за драмою Л. Українки) та інші. Вони належать до жанру, що характеризується як "поетичне українське кіно," в якому фільм трактується твором мистецтва. Фільми Ілленка відзначаються модернізмом та новаторством, але

особливо його героїчна епопея "Захар Беркут" (за повістю І. Франка), поетичний фільм "Камінний хрест" (на основі новель В. Стефаника) та інші. Цікаві за змістом фільми **Ярослава Лупія**, особливо його історичний фільм "Князь Данило Галицький", який, до речі, був першим фільмом, створений в Українській РСР, на тему подій з княжої доби.

Основна маса фільмів тих часів була або на тему боротьби більшовиків із всякими ворогами.

Політично-ідеологічні проблеми займали провідне місце, інакше фільм "не доходив" до глядача, а для режисера-постановника були великі неприємності. Наслідком цього панувала одноманітність змісту і низька мистецька якість фільмів. В їх основу обов'язково закладався соціальний конфлікт бідних проти багатих. Лише час від часу на екранах з'являлись гостросюжетні легкі фільми розважального характеру, в яких було трохи романсу та гумору в рамках побутових інтриг, наприклад, "За двома зайцями", "Зелений фургон", "Пропаша грамота" і т.д.

Юрій Ілленко.

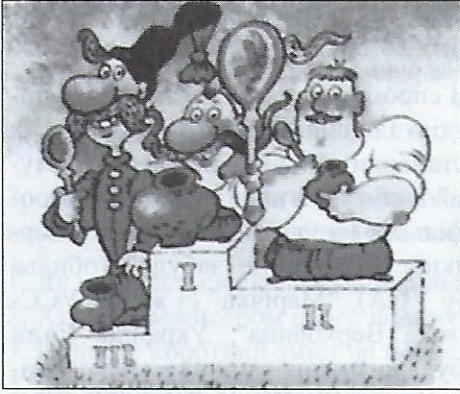
Після розвалу ССРСР в українській кінематографії відмічається зацікавлення темами, пов'язаними з історичними подіями та постатями, які більшовицька цензура раніше забороняла. Так останніми роками створено ряд фільмів на теми критики репресивної советської системи, наприклад, "Лебединне озеро: зона" Параджанова-Ілленка, Чорнобильської катастрофи "Розпад", Голодомору 1933 р. і боротьби УПА. У цьому жанрі особливо відзначаються фільми Олеся Янчука: "Голод-33", "Атентат. Осінне вбивство в Мюнхені" про вбивство С. Бандери, "Нескорені" — про генерала Р. Шухевича тощо. Вони здобули признання на міжнародних кінофестивалях.

Іван Миколайчук у фільмі "Тіні Забутих Предків".

Ряд фільмів відображають моральне падіння суспільства за советських часів та в перших постсоветських роках, корупцію, деградацію життя людей. У цьому жанрі відзначаються глибокодумні фільми "Астенічний синдром" Кіри Муратової, яка є відомою в світі. Продовженням традицій поетичного українського кіно є фільми "Молитва за Гетьмана Мазепи" Ю. Ілленка та "Мамай" Олега Саніна. Обидва фільми були створені в перших роках XXI ст. і мали широкий відгук серед прихильників мистецького кіна.

Україна також може похвалитися значною кількістю дитячих анімаційних фільмів ("мультиків"), які відзна-

"Як козаки олімпійцями стали..."

чаються високою якістю в усіх аспектах кінопостановки, наприклад, серіал "Як козаки...", "Енеїда", "Коли я був маленький" тощо.

Мабуть найвизначнішим українським кіноактором після Другої світової війни був **Іван Миколайчук**. Він зумів втілити на екрані українську людину з яскравою індивідуальністю, що не дуже підходило більшовицьким намаганням перетворити українців у "советську людину". Він і був режисером кількох фільмів із досить відважною тематикою, як "Вавилон ХХ".

УКРАЇНСЬКЕ КІНО В ДІЯСПОРІ

Незважаючи на брак фондів для створення фільмів, що кінопродюценти діяспори могли б імпонувати глядачам, які звикли до фільмів голівудських масштабів, спромоглись накрутити кілька українських фільмів. Серед них переважають документальні фільми про життя українців діяспори та визначні події в житті громад. Мистецька вартість цих фільмів не завжди висока, зате їх виховна вартість незаперечна.

Піонером українського кіна в Америці був **Василь Авраменко**. У 1930-их роках він записав на кіноплівку популярні українські оперети "Запорожець за Дунаєм", "Наталка Полтавка" і "Маруся".

Талановитий кінорежисер **Славко Новицький** задокументував на екрані здобутки українців в культурі та трагічні події української історії, про які світ мало знає. Багато його фільмів були нагороджені преміями на міжнародних кінофестивалях за їхній високий технічний і мистецький рівень. Найвидатнішими серед них є фільм "Pysanka: The Ukrainian Easter Egg" і документальний фільм "Harvest of Despair" про страхіття Голодомору 1933 р. Інші його фільми також заслуговують на увагу: "Reflections of the Past" (про життя українських піонерів в незайманих преріях Західньої Канади), "Helm of Destiny" з історії українських поселень в Америці), "Sheep in Wood" — про творчість графіка Якова Гніздовського тощо.

Чимадо українців стали відомими в американській кінематографії. Кінорежисер **Едвард Дмитрик** був режисором-постановником понад 50-и фільмів, серед них відомого фільму "Crossfire", який був першим фільмом, що заторкнув проблему расизму в американському суспільстві. Актори Анна Стен (Anna Sten), Микола Адамчук (Nick Adams), Іван Годяк (John Hodiak), М. Мазуркевич-Мазуркі (Mike Mazurki) та Іван Палагнюк-Пеленс (Jack Palance) були свого часу досить відомими "зірками" американського кіно. Всі

тут названі актори гордились своїм українським походженням і дехто з них приймав участь в українському громадському житті.

Іван Палагнюк-Пеленс
(Jack Palance).

У Канаді спробу створити постійну українську кіностудію здійснив у 1960-1970-их роках режисер-постановник **Василь Васік**. Його студія "Кан-укр" випустила чотири історично-романтичних фільмів на українській мові: "Жорстокі світанки", "Ніколи не забуду" (обидва про боротьбу УПА), "Марічка" (з життя УСС-ів) і "Зашуміла Верховина". Українка **Галя Кучмій** здобула визнання як одна з кращих канадських кінорежисерів. Кілька її фільмів мали широкий відгук серед глядачів та мистецької критики, особливо фільм з 1980 р. "The strongest man in the world" (про українсько-канадського силача Михайла Свистуна), який одержав кілька премій на канадійських кінофестивалях. У своїх фільмах Кучмій часто розповідає про небуденних, але призабутих, украї-

нців, які зробили вагомий внесок у канадське життя. Слід також згадати, що заходами канадійського уряду було знято ряд документальних фільмів на українські теми — про розвиток українського життя і культури в Канаді та про визначних канадійців українського походження.

Пояснення слів

агітка — propaganda film

екран — screen

задокументувати — to document

міркування — consideration

цензура — censorship

відлига — thaw

епопея — epic

імпонувати — to impress, fascinate

новаторський — innovative

Закріплення //

1. Яка доля зустріла багатьох працівників українського кіно в період сталінських репресій 1930-их років? 2
2. Яку мету ставили більшовики перед кінорежисиром? 2
3. На які теми була створена велика більшість советських фільмів? 2
4. Назвіть три українські історичні фільми історії. 3
5. Який фільм вважається найвидатнішим українським фільмом 1960-их років? Чому він так імпонує українським та неукраїнським глядачам? 2
6. Назвіть трьох відомих українських кінорежисерів діаспори.
7. Які теми переважали серед фільмів, створених українськими кінорежисерами діаспори?

8. Назвіть трьох українців (кінорежисерів та акторів), які досягли значних успіхів в американському чи канадському кіно.

Вправа — аналіза

Зробіть аналізу одного українського фільму і порівняйте його з американськими фільмами. Ваша аналіза повинна включати відповіді на такі питання:

1. Як називається український фільм, який ви переглядали?
2. Хто був режисером цього фільму?
3. Подайте короткий зміст фільму.
4. Які Ваші думки про цей фільм?
5. Чи подобався Вам цей фільм? Поясніть свою відповідь.
6. Порівняйте цей український фільм з американськими фільмами. В чому вони відрізняються? Чим вони подібні?

Завдання — дослідження

Поясніть характер і дайте приклад кожного з таких видів фільмів: а) документальний фільм; б) історична драма; в) побутова драма; г) комедія; д) фантастика; е) детективний або сенсаційний фільм.

Творче завдання

1. Які види та теми переважають в американських фільмах сьогодні?
2. Чому багато людей критикують американські фільми?
3. Чи ви згодні з тією критикою? Поясніть свою відповідь.
4. Які фільми ви любите дивитись? Поясніть, чому саме.

Вправа — дослідження

Знайдіть в українській або іншій енциклопедії інформації про одного видатного українського кінорежисера, який жив або живе в Україні або в діаспорі.

- а. Ім'я кінорежисера:
- б. Дати народження і смерті:
- в. Де жив і працював (в яких містах, країнах світу):
- г. Цікаві інформації про життя і долю кінорежисера::
- г. Визначні фільми:
- д. Основний рід та тематика фільмів цього режисера:
- е. Книжка (чи книжки), з яких ці інформації взяті: